

OPHIR MÜNZ-MANOR
(Jerusalem – Ra'anana):

אופיר מינץ-מנור
(ירושלים – רעננה):

*Isaaks Bindung in der jüdisch-
aramäischen und in der syrischen
liturgischen Poesie*

עקדת יצחק בטקסט ליטורגי
בארמית יהודית ובטקסט ליטורגי
בסורית

ophirmm@openu.ac.il

אמר יצחק לאברהם אבוהי / מה נאה מדבחה די בנית לי אבא
בפריע פשוט וסב סכינך / עד זמן דאנא מצלי קדם ריבוני
גלי אדרעך ואסור חרסך / היך גבר דעביד שרוי לריבוניה
דין הוא יומא די יהון אמרין / אב לא חס בריה לא עכיב
היך תזיל ותימר לשרה אמי / היך תפרוש מיני ותיזיל לביתא
ונשיק יצחק לאברהם אבוהי / ופקיד יתיה וכן אמר ליה
זריק דמי על גבי מדבחה / וכנוש קטמי ואוהיליה לאימי
חיי ומותא כולה בידיה / ומודה אנא ליה דהכדין בחר בי
טובך אבא די יהוון אמרין / אנא אימר עלתא דאלהא חייא
יתקוד רוגזך על רחמך אבא / ותיהוי כגבר דלא חייס על בריה
כגבר אכזרי סב סכינך / ותכוס יתי דלא תסאיבני
לא תהוי בכי דלא נעכבך / ולית אנא מן ידך נסב גרמי
מה תבכי אמר יצחק לאברהם אבוי / טובי די בחר קיריס מן כל קוזמוס
ניחא רוחא דאימי שרה / היך נפקין תרינן בליבא שלימא
סכינך אבא הב לי אגושיניה / בבעו מינך לא תסאיבני
עיני חמון קיסין מסדרין / נור דלוק ביום קרבני
פתח פומך ובריד אבא / אשמע מנא ואימר אמן
צוארי פשוט לך אבא / ומה דהני לך קום ועביד
קמו מלאכיא מפייסין למריהון / בבעו מינך חוס על טליא
רחמוי דאבוי אנן מדכירנן / גבר דאכלינן מלח בביתיה
שדי אמר ליה לא תדחל טליא / אנא הוא פרוקא דאפרוק יתך
תקיף הוא אלהא תקיפין עובדוהי / לית אחרן כוותיה ולית דדמיה ליה

.רזחא רללל רללל רללל
 .ב. רזחא רללל רללל
 .רזחא רללל רללל
 .רזחא רללל רללל רללל
 .רזחא רללל רללל רללל רללל

60 רללל רללל רללל רללל
 רללל רללל רללל רללל
 < > רללל
 רללל רללל רללל רללל
 רללל רללל רללל רללל
 65 רללל רללל רללל רללל
 48a רללל רללל רללל רללל
 רללל רללל רללל רללל
 70 רללל רללל רללל רללל

יוויי עלך ננסא / מה את מחרף
 יליף מן פרעה / דקדמוי מינך
 יחיד הוא אלהן / תיאורו יתן
 40 אנן לא כפרין / בלא יהיה לך

כל יתבי ארעא / מיני נכבשו ונאלמו
 כל סנקליטין דידי / קיימין קדם צלמי ואינש לא מרד
 כמה דאתון קשיין עורפא / דלא למיכרע לצלמי
 אית לן פטרון / שמיה לי יי

45 לא חשחין אנחנא / על דנא פיתגם להתבותך
 לית לן חישוק באלהא / דבר אינש צייריה
 אלהנא אנן פלחין / וסגדין דאעבר יתנא בגו ימא ביכישתא
 [אמר עזריה]
 צווחו תלתיהן
 אנן לא כפרין / בלא יהיה לך

יד

אמר יצחק / לאברהם אבוהי
 מה נאה מדבחה / די בניית לי אבא
 בפריע פשוט / וסב סכינך
 עד זמן דאנא מצלי / קדם ריבוני

5 גלי אדרעך / ואסור חרסך
 היך גבר דעביד / שרוי לריבוניה

אוי עליך הננס / מה אתה מחרף
 למד מפרעה / שהיה לפניך
 אחד הוא אלוהינו / צופה שלנו
 40 אין אנו כופרים / בלא יהיה לך

כל יושבי הארץ / נכבשו ונאלמו מפני
 כל היועצים שלי / עומדים לפני צלמי ואיש אינו מורד
 כמה קשי עורף אתם / שלא לכרוע לפסלי
 יש לנו אדון / שמו לא ינום

45 אין אנו צריכים / להשיב לך על כך דבר
 אין לנו חשק באל / שבן-אדם יצרו
 לאלוהינו אנו כורעים / ומשתחוים שהעבירונו בתוך הים ביבשה
 [אמר עזריה]
 צעקו שלושתם
 אין אנו כופרים / בלא יהיה לך

יד

אמר יצחק / לאברהם אביו
 מה נאה המזבח / שבנית לי אביו
 מהרה פשוט / וקח מאכלתך
 עד שאני מתפלל / לפני אדוני

5 חשוף זרועך / ואסור מותניך
 כאיש שמכין / סעודה לאדוניו

יד מקורות: כ"י אוקספורד 2501, דף 51 [נוסח-יסוד]. כ"י קיימברג' 235.158 + T-S NS 116.90
 [=A]; כ"י קיימברג' T-S NS 117.21 (טורים 22-44) [=B]. פורסם: טל, עמ' 80.

4 ריבתי] ריבתי א

פיוט זה מפורש במח"ו, עמ' 330; וראה גם פירוש אלפביתין, עמ' 231. || 2 מה ... אבא:
 לפי המדרש בנה אברהם את המזבח לכדו; ראה בר"ר פניו, ה, עמ' 600, ועוד. כן ראה:
 גינצבורג, אגרות, ה, עמ' 250, הערה 241. לעניין יפי המזבח ראה מדרש 'יושע', ביהמ"ד, א,
 עמ' 37: 'אברהם היה בונה את המזבח ויצחק מושיט לו את העצים ואת האבנים. אברהם היה
 דומה לאדם שהיה בונה בית חתנות לבנו ויצחק היה דומה לאדם שהיה מכין עצמו לחופה.' ||
 4 עד ... ריבוני: על תפילת יצחק ראה בראשית רבתי, עמ' 91. נוסח תפילה מוכא גם
 במח"ו, עמ' 330, וכן בפירוש אלפביתין, עמ' 231. אבל כבר הטקסט בקדמוניות המקרא
 לב: ג נשמע כמו תפילה, ותוכנה גם נרמז בהמשך. || 5 חרסך: כמו 'חרצף'. והשווה מדרש
 'יושע', שם: 'ואמר יצחק אבא וזו עצמך וחשוף זרועך ואסור ידי ורגלי יפה יפה ... ושמא
 אעשה כי מום בבעיטה ואפסל מקרבך.' || 6 שרוי: צ"ל 'שיר', כלומר, 'סעודה'. ||

37 יוויי: על מלת-קריאה זו ראה מבוא, פרק שלישי, סעיף ב, מס' (9). || 38 דקדמוי מינך:
 כמו 'דקדמיי מינך'. למלת-היחס 'קדמיי מן' השווה בארמית הנוצרית 'קמי מן'; ראה: שולטהס,
 עמ' 175; וראה גם: סוקולוף, עמ' 476. || 39 תיאורו יתן: השווה לעיל, הפירוש לשורה
 15. || 40 בלא יהיה לך: כלומר, בדיבר השני, הפותח במלים האלה (ראה שם' כ: 2). ||
 41 כל יתבי ארעא: מרד' ג: ד ואילך — 'עממיא אמיא ולשניא' — משתמע, שנבוכדנאצר
 שלט על כל האומות וציווה עליהן להשתחוות לצלם. נכבשו ונאלמו: זאת עברית, ואולי
 נשתבש הטקסט. || 42 סנקליטין: מיוונית στυλαίος, 'אחד ממועצת זקני העם', משרה
 מקובלת בפקידות של החצר הכיונטית. הכוונה לנוכרים בדנ' ג: ב. || 45 לא חשחין ...
 להתבותך: על דרך הכתוב שם, פסוק טז. || 46 צייריה: במשמע 'צר צורתו'. השווה
 מכילתא, מסכתא דשירה, בשלח, פ"ח, עמ' 144: 'הקב"ה צר צורה כולה כאחת ... ואומר אין
 צור כאלהינו 'שמי"א ב: ב' אין צייר כאלהינו'. || 47 בגו ימא ביכישתא: ראה שם' טו: יט
 ותרגומו.

- דין הוא יומא / די יהון אמרין
 אב לא חס / בריה לא עכיב
- היך תזיל ותימר / לשרה אמי
 10 היך תפרוש מיני / ותיזיל לביתה
 ונשיק יצחק / לאברהם אבוהי
 ופקיד יתיה / וכן אמ' ליה
- זריק דמי / על גבי מדבחא
 וכנוש קטמי / ואוביליה לאימי
 15 חיי ומותא / כולה בידיה
 ומודה אנא ליה / דהכדין בחר בי
- טובך אבא / די יהוון אמרין
 אנא אימר עלתא / דאלהא חייא
 יתקוף רוגזך / על רחמך אבא
 20 ותיהוי כגבר / דלא חייס על בריה
- כגבר אכזרי / סב סכינך
 ותכוס יתי / דלא תסאיבני
 לא תהוי בכי / דלא נעכבך
 ולית אנא מן ירך / נסב גרמי
- 25 מה תבכי / אמר יצחק לאברהם אבוה
 טובי די בחר / קיריס מן כל קוזמוס

8 אב [אב] אבא א [בריה] ובר א [לביתא] לותה א [וכן] והכדנין א [13 זריק] זרוק א
 18 עלתא [דעלתנה] א [20 על בריה] לבניה א [22 תסאיבני] א [תסאיבתי] ב [23 תהוי
 בכי] תהא דידי א [נעכבך] ב [אעכבך] א [25 תבכי] תבכה א [אבוה] אבוהי אב [26 בחר]
 בחר בי אב [קחמוס] ב [קחמוס] א

8 אב לא ... עכיב: ראה חילופי-הנוסח: 'ובר'; והשווה יוסי, עמ' 139: 'אב לא חמל וכן
 לא אחר' (אזכיר גבורות). || 10 היך ... לביתא: השווה עקדת יצחק (להלן), הפירוש לטור
 (14) ומדרש 'יושע', שם: 'כשתשחטני ותבדל ממני ותלך לשרה אמי ... מה תאמר לה'. ||
 13 זריק: על-פי חילופי-הנוסח צ"ל 'זרוק'. || 14 וכנוש ... לאימי: השווה מדרש עקדת
 יצחק: 'שחוט אותי ושרוף אותי יפה והולך קטמי אל שרה אמי' (מ' היגר, הלכות ואגדות,
 ניר-יורק תרצ"ג, עמ' 72). והשווה עוד: מדרש 'יושע', שם; גנוז קדם, ד (תר"ץ), עמ' 65. כן
 השווה במאמרו הסורית: S. Brock, 'Two Syriac Verse Homilies on the Binding of Isaac', *Le Muséon*, XCIX (1986), p. 121, ll. 115-116.
 סה: 26. || 17 די יהוון אמרין: ראה קדמוניות המקרא לב: ג, בתרגומו של א"ש הרטום,
 תל-אביב תשכ"ז, עמ' 92: 'ועל-ידי יגידו הדורות ובינו העמים כי עשה ה' את נפש האדם
 ראיה לקרבן'. והשווה הערות פלדמן למקום. כן ראה: *The Biblical Antiquities of Philo*²,
 trans. N.R. James, New York 1972, p. cxvii || 18 אנא אימר עלתא: השווה במאמרו

- זהו היום / שיהיו אומרים
 אב לא חמל / וכן לא איחר
- איך תלך ותאמר / לשרה אמי
 10 איך תעזוב אותי / ותלך הביתה
 ונישק יצחק / את אברהם אביו
 וציווה אותו / וכך אמר לו
- זרוק דמי / על-גבי המזבח
 ואסוף אפרי / והבא אותו לאמי
 15 חיי ומותי / הכול בידו
 ומודה אני לו / שכך בחר בי
- אשריך אבי / שיהיו אומרים
 שאני שה לעולה / של האל החי
 יגבר כעסך / על רחמיך אבי
 20 ותהא כאיש / שאינו חס על בנו
- כאיש אכזרי / קח מאכלתך
 ותשחט אותי / שלא תטמאני
 אל תבכה / שמא אעכבך
 שאין אני על ירך / לוקח את עצמי
- 25 מה תבכה / אמר יצחק לאברהם אביו
 אשרי שבחר <בי> / האדון מכל העולם

הסורית (לעיל, הפירוש לשורה 14): *גב אנא אבך והכלתך לך / דאשרה אבוהא לחללא /
 אדמית אבך חפסיתך / חפסי אמי לך לעמא / דלא טמא לך סהכך / חפסיתך חפסיתך
 חפסיתך (עמ' 119)*. || 19 יתקוף ... אבא: והשווה, לעומת זאת, לשון התפילה 'וכבש
 רחמיו ... כן יכבשו רחמיך את כעסך מעלינו' (ראש-השנה, עמ' 152). וראה גם: ש' שפיגל,
 'מאגדות העקדה', ספר היוכל למרכס, ניר-יורק תש"י, עמ' תקיא-תקטו. || 21 כגבר ...
 סכינך: ראה איכ"ר, פתיחתא כד, עמ' 27: 'מיד פתח אברהם לפני הקב"ה ואמר: רבש"ע
 למאה שנה נתת לי בן. וכשעמד על דעתו והיה בחור בן שלשים ושבע שנים אמרת לי: העלהו
 עולה לפני. ונעשיתי עליו כאכזרי ולא ריחמתי עליו, אלא אני בעצמי כפתתי אותו'. ||
 21-22 סב סכינך ... דלא תסאיבני: השווה ת"ג, בר' כב:י: 'ופשט אברהם ית ידיה ונסב
 ית סכינא למיכוס ית יצחק בריה ענה יצחק ואמר לאברהם אבוהי אבא כפות יתי
 יאות דלא נבעוט יתך ויתפסיל קרבנך מנך'. והשווה עוד בר"ר נו:ז, עמ' 603 (לפי
 הדפוס); תנחומא בובר, ורא, מו; פסיק"ר פ"מ, דף קעא ע"א. || 23 לא תהוי בכי:
 על בכיית אברהם ראה בר"ר, שם: 'הוא שולח יד ליטול את הסכין ועיניו מורידות
 דמעות ונפלות דמעיו לעיניו של יצחק מרחמנותו של אבא'. || 24 נסב גרמי:
 רפלקסיב המשמש כפאסיב. || 26 טובי ... קוזמוס: השווה קדמוניות המקרא לב:ג:

ניחא רוחא / דאימי שרה
היך נפקינן תרינן / בליכא שלימא

סכינך אבא / הב לי אגושיניה

30 בבועו מינך / לא תסאיכני

עיני חמוך / קיסין מסדרין

נור דלוק / ביום קרבני

פתח פומך / ובריך אבא

אשמע אנא / ואימר אמן

35 צוארי פשוט / אבא [...]

ומה דהני לך / קום ועביד

קמו מלאכיא / מפייסין למריהון

בבעו מינך / חוס על טליא

רחמוי דאבוי / אנן מדכרינן

27 דאימי שרה] דמי קמךקא א דאימי דמדוכחא ב [אגושיניה] אגושינא א אגושינא ב
30 תסאיכני] תסאיכני ב [עיני] א עייני ב [חמוך] ב חמיין א [נור דלוק] [...] א
א דליק נורא ב [אנא] אנה ב [אבא] לך אבנה] ב [קום ועביד] תקום ותעביד א
תקום ותעביד ב [קמו] קמוך ב [דאבר] דאבוהי אב | אנן מדכרינן] דהו מסוקרין א דאנן
מסרבין ב

יזיהיה אשרי מכל האדם כי לא יהיה אחר'. הצעות שונות לבעיות בהבנת הטקסט ראה: C. Dietzfelbinger, *Pseudo-Philo, Antiquitates Biblicae*, Gütersloh 1975, p. 195. ואולי יש כאן הטעמה אפולוגיטית, שיצחק הוא היחיד מכל האנושות שנבחר לקרבן כפרה. || 27 דאימי שרה: דומה, שצריך לגרום בעקבות חילופי-הנוסח 'אדמי במדוכחא' — כאשר צורת 'אדמי' היא שנתנה פתח לקריאת הפנים 'אדמי' — ולראות בתיבת 'רוחא' כינוי לרוח רעה; והשווה להלן, טור 39. וראה גם מכילתא דרשב"י, עמ' 4: 'יצחק בן אברהם שיצא ממנו רביעית דם על גבי המזבח'. והשווה: שפיגל (לעיל, הפירוש לטור 19), פרק שישי, עמ' תצא ואילך. לכתוב המשוחזר 'אדמי' השווה שיר יז: 26: 'אדמהון'. אפשר להניח, כי הצורה 'מדוכח' היא אסימילציה פרוגרסיבית למ"ם השפתית. והשווה עוד בארמית היהודים: 'מוגדלה' (שם מקום). ראה: י' קוטשר, הלשון והרקע הלשוני של מגילת ישעיהו השלמה ממגילות ים המלח, ירושלים תשי"ט, עמ' 392. לפי עדות התרגום הסיציליאני עולה כאן משהו בנוסח 'נחה רוחי מעל המזבח'. ראה: G. Sermoneta, *Alfabetin — Traduzione giudeo-siciliana in caratteri ebraici del servizio della pentecoste*, Palermo 1994, pp. 26–27. || 28 נפקינן: צ"ל 'נפקנין'. בליכא שלימא: ראה ת"ג, בר' כב:ח: 'ואזלו תריהון כחדא בלבה שלמה'. || 29 אגושיניה: השורש גש"ש ידוע כבניין קל בארמית השומרונית, כגון תרגום שומרוני, במ' יג:ז. || 30 לא תסאיכני: נדמה, שכאן קשור המום בהשחתת הסכין מדמעות האב, ולעיל, בטור 22 — במחשבה המפגלת. והשווה בקונטקסט של רומאנוס מילודוס לעקדה: אברהם אומר פעם אחת לשרה (מחרוזת 12): 'אל תפגמי בקרבן בדמעותיך', ופעם אחרת (מחרוזת 21) הוא חושש מפני דיבור הפוסל בקרבן. ראה: J. Romanos le mélode — *Hymnes*, ed. J. Grosdidier de Matons, Paris 1964, I, pp. 150, 160. והשווה מדרש עקדת יצחק (לעיל,

תנוח הרוח / דמי של המזבח
איך יצאנו שנינו / בלב שלם

מאכלתך אבי / תן לי ואמושנה

30 בבקשה ממך / אל תטמאני

עיני רואות / עצים מסודרים

אש דולקת / ביום קרבני

פתח פיך / וברך אבא

אשמע אני / ואומר אמן

35 צווארי פשוט / לך אבי

מה שנוח לך / קום ועשה

קמו המלאכים / לפייס את אדונם

בבקשה ממך / חוס על הנער

בגלל אהבת אביו / אנו מפצירים

הפירוש לטור 14): 'נפלו דמעתן של המלאכים על הסכין ולא יכול לשוחטו; כן השווה בר"ר נו:ז, עמ' 603: 'וסכין איכז היא, נשלו דמעות ממלאכי שרת עליה ושחה'. מקורות נוצריים נוספים ראה: ברוך (לעיל, הפירוש לטור 18), עמ' 94–95. || 31 חמוך: עדיפה הגירסה 'חמיין'; והשווה חילופי-הנוסח. || 32 דלוק: עדיפה הגירסה 'דליק'; והשווה חילופי-הנוסח. ביום קרבני: על העקדה כקרבן השווה פדר"א, פל"א, מרף ע"ב עד דף עא ע"א: 'והעריך את האש ואת העצים והעריך אותו עליהם. ונתן רגלו עליו כדרך שאדם עושה בשעה ששוחט את הבהמה ... אמרו מלאכי השרת רבש"ע ... רחם על יצחק שהוא אדם ובן אדם ונעקד לפניך כבהמה'; וראה עוד להלן, הפירוש לטור 39. || 33 פתח פומך ובריך: על ברכת השחיטה באגדות העקדה ראה: שפיגל (לעיל, הפירוש לטור 19), עמ' תפ ואילך. || 35 פשוט: צ"ל 'פשיט', שהרי זוהי פעולתו של יצחק. ראה ת"ג, בר' כב:י: 'ודמתנכס פשט צואריה'. אבא: התרגום הוא על-פי חילופי-נוסח. || 36 ומה דהני לך: על ביטוי זה ראה: סוקולוף, עמ' 166. || 37 קמו ... למריהון: על התערבותם של המלאכים כדי למנוע את השחיטה ראה פסיק"ר קעא ע"א: 'כיון שבא ליתן את המאכלת על צוארו באו המלאכים והיו בוכים ומצווחים לפני הקב"ה ...' || 38 בבועו מינך: ביטוי זה ראה גם לעיל, טור 30. הביטוי רגיל בפתחה של פנייה. ראה ירושלמי כ"ב פ"ב הי"ד, יג ע"ג: 'אמ' לה בבועו מיניך'; נזיקין, עמ' 84. || 39 מדכרינן: הבינוני עם כינוי הגוף שכיח בארמית הבבליית. על-פי חילופי-הנוסח ופירוש אלפבטיין, עמ' 233 — 'משאבין' — צריך לגרוס, כנראה, 'דאנן מסרבין' (והשווה כ"ב ב). המלאכים הללו כנגד המשטינים הם עומדים (וראה: קדמוניות המקרא לב:א; היובלים יז:טז) ומוכרים את נדיבותו של אברהם גם כלפי גבוה. והשווה בבלי סנהדרין פט ע"ב: 'זיהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם כב' כב:א. מאי אחר? כן בעין יעקב' א"ר יוחנן משום רבי יוסי בן זימרא אחר דבריו של שטן דכתיב: 'וגדל הילד ויגמל וגו' >שם, כא:ח. אמר שטן לפני הקב"ה רבוננו של עולם זקן זה חננתו למאה שנה פרי בטן. מכל סעודה שעשה לא היה לו תור אחד או גזול אחד להקריב לפניך. אמר לו כלום עשה אלא

40 גבר דאכלינן / מלח בכיתיה
 שדי אמ' ליה / לא תדחל טליא
 אנא הוא פרוקא / דאפרוק יתך
 תקיף הוא אלהא / תקיפין עובדוהי
 לית אחרן כוותיה / ולית דדמיה ליה

טו

לא תרצח

איתגבר בחייליה / אדוניה בר חגית
 כד אזל בעצתיה / דיואב בן צרויה

40 גבר דאכלינן] ב דאכלינן עמיה א [41 תדחל] א תדחול ב [42 פרוקא] א פרוק ב [43 דאפרוק] א די אפרוק ב [44 דדמיה] דדמי אב

כשביל בנו, אם אני אומר לו זבח את בנך לפני מיד וזבחו. מיד והאלהים נסה את אברהם ויאמר קח נא את בנך. והשווה גם מדרש 'זו היא שנאמרה ברוח הקודש' (J. Mann, *The Bible as Read* and Preached in the Old Synagogue², I, New York 1971, עמ' 587. || 40 דאכלינן: צ"ל 'דאכלנן'; וראה לעיל, הפירוש לשורה 28. השווה פסיק"ר, קע"א ע"א: 'שבת עובר ארץ' יש' לג: ז' — בטל מתן שכרם של אורחים שהיו באים מכל מקום ולנים אצל אברהם לאכול חנם. וכן מדרש 'וישע' (לעיל, הפירוש לטור 2), עמ' 38. מלח: השווה מה שעשתה אשת לוט, שלא רצתה לתת למלאכים מלח כשבאו לסדום, בר"ר נ: ד, עמ' 521. || 41 תדחל: לצורת 'תדחול' שבחילופי-הנוסח השווה שיר ד: 6. || 43 תקיף: על שימוש במלה 'תקיף' ככינוי לקדוש-כרוך-הוא ראה גם לעיל, שיר ט: 11 והפניות נוספות בהערה שם. || 44 דדמיה: כמו 'דדמי'; והשווה חילופי-הנוסח.

טו מקורות: כ"י קיימברג' T-S NS 118.51-52 [נוסח-יסוד]. כ"י אוקספורד 2501, דפים 51-52 [השלמות וחילופי-נוסח].
 פורסם: ת"ק, עמ' 122-123.

3 אול] הלך

קטע הגניזה, שהטקסט נרפס על-פיו שהוא מן המאה הי"א, בערך, מייעד את השיר לדיבר השישי 'לא תרצח', ושם גם מקומו במנהג אשכנז ומנהגי רומא ורומניה. לאחרונה ערער סרמוניטה על הייחוס הרומניוטי והעלה על נס את נוסח סיציליה וגם את התרגום הסיציליאני של האלפבטיקן לשבועות, ש'איתגבר בחייליה' נמנה עמם. ראה: י' סרמוניטה, 'נוסח התפילה של יהודי סיציליה', יהודים באיטליה — מחקרים לזכר מ"ד קאסוטו, ירושלים תשמ"ח, עמ' 131-217. יש לומר, כי על-פי כל הנוסחים המבוססים על מנהגי התפילה משמשת האות קו"ף של האקרוסטיכון לתיאור הריגתו של יואב: 'קץ בנייה רישיה דיואב' (שם, עמ' 152, טבלה מעמדת של שלושת הנוסחים), ומבחינה זו אין השיר הולם את הדיבר שאליו הוצמד. יחיד ומיוחד הוא קטע הגניזה המוסר כאן מהלך שונה. לאחר שיואב משכנע את בנייה בן יהודע, שהוא עתיד להצטער אם יהרוג את יואב (טורים 30-31), הוא מתפרץ התפרצות רגשית, המרפה

40 איש שאכלנו / מלח בכיתו

שדי אמר לו / אל תירא נער
 אני הוא הגואל / ואגאל אותך
 צור הוא האלוהים / וחזקים מעשיו
 אין אחר כמותו / ואין דומה לו

טו

התחזק בכוחו / אדוניהו בן חגית
 כשהלך בעצתו / של יואב בן צרויה

את ידיהם של גיבורי שלמה (טורים 35-37). את טורים קו"ף ורי"ש המשורר מנצל כדי לתאר את נסיונו של שלמה לשכנע את רחבעם בנו לעשות את המעשה, אבל לפתע בני-ישראל פורצים כולם בדמעות, ושלמה אובד עצות, ואינו יודע כיצד לקיים את השבועה שהשיעו דוד אביו לפני מותו (מל"א ב: ה-ו). בכך מסתיים השיר, ונוסח זה, המתאר התלבטויות בדבר ההוצאה להורג שאינה יוצאת אל הפועל, נבחר, כנראה, להשתלב בתרגום הארמי של הדיבר 'לא תרצח'. הנוסחים האחרים שבידינו אינם נוסחים טהורים. בנוסח של מחזור רומא שלמה עדיין אובד עצות באות תי"ו, אף-על-פי שבאות קו"ף כבר קרצץ ראשו של יואב והובא לפניו. את היווצרותו של נוסח אקלקטי זה אפשר להסביר, כנראה, על-פי נוסח שני, המקביל לסיפור על מותו של יואב. טקסט זה נתקיים, כנראה, בנוסח המבוסס על קטע הגניזה מן המאה הי', בערך, ששרידי הגיעו אלינו מן האות צד"י ואילך בלבד (שיר טו*). כאן בניה אמנם מקצץ את ראשו של יואב באות קו"ף, אבל את אות ש"ן ניצל נוסח זה, כנראה, לתיאור שמחתם של בני עמון על מותו של מדכאם הגדול. באות תי"ו קמה בהלה גדולה במלכות על מותו של המושיע, יואב הגיבור, וזה אפוא פשר התמיהה והפחד של שלמה המלך בסוף השיר. אם כן, מסתבר שהיה ענף אותנטי נוסף של השיר על יואב, שאמנם נסתיים עם הוצאתו להורג. הנוסח הזה הורכב על הנוסח הראשון, שחתימתו לא התאימה לסיפור המקראי. במקרא שלמה המלך מצווה על בנייה במהלך ציני, כי יעשה ליואב כפי שאמר בעצמו ('פה אמות'; מל"א ב: ל) וימיתהו, וכך הוא אכן עושה.

לכל הנוסחים שנשתמרו במנהגים של ימי-הביניים אופיינית אנטרפולציה חינוכית אחת, הכוללת את צוואתו של יואב לבנו יואל בטורי כ"ף ולמ"ד. תחת 'ענה ואמר לבניה בן יהודע' הם מתקנים בטורי כ"ף (טור 23) 'ענה ואמר ליואל בריה'. אחר-כך באים טורי למ"ד החסודים, הפורצים גם את מסגרת המקצב, ובהם יואב מצווה לבנו לקיים מצוות, לכבד את אמו ולפרנס את אחיו. בהמשך בא באופן בלתי-הגיוני לגמרי — כאילו מפיו של יואל — המשך הפולמוס בין יואב לבין בנייה, הטוען להגנתו: 'מה אעשה שהמלך דן אותך באופן אכזרי' (טורים 26-27). אבל שמו של בנייה, שנפל בטור כ"ף, חסר בנוסח ימי-הביניים עד הסוף האכזרי: 'קץ בנייה רישיה דיואב ואעיל יתיה קדם מלכא שלמה'. נדמה, ששיר זה הוא אחת הדוגמאות הטובות של החשיבות הרבה הנודעת לנוסחי הגניזה להבנתה של שירת בני מערבא האותנטית. || 2 איתגבר ... חגית: ראה מל"א א: ה ואילך. || 3 כד ... צרויה: ראה שם, ב: כח.

ושלם בנינה דעלתא / ואתא לגליא סוערנא
שרי טליא דנומא הוא / כד אמר הוא הכנא
אבי / בניא עלתא ומשכללא
איכו אמרא איך דאמרת / דהא ענא בטורא לא אית
אברהם חוי פכרא / ואיסחק אידוהי שחלף הוא
ידע אנא אבי דמטיא לי / דאהוה אמרא לעלתא
אתקרב אבי ופכוריני / וחויך אנון לי לפכרי
דלא נזועון לי הדמי / ונהוה מומא בקורבנד
סרא בעיא הות דתחזיני / דפכיר אנא לי איך אמרא
ותבכא צידי ביללתה / ובדמעיה מתביא הוית
או אמי סרה בעא הוית / אחזכי והכן מתדבח אנא
חדא הוא אברהם סגי / במדס דשמע מן טליא
דסבר הוא בגו רעינה / דבעותא מקרב הוא לה
... .. / דנקצוהי מן סכינא
פכר הוא אברהם לברה / וטענה וסמה בעלתא
ותלא עינוהי לשמיא / וקרא הוא דמריא ברך
שמט אידה לות סכינא /
ומן שלי שמיא אתפתחת / וימינה דמריא אגנת
וקלא אתא מן רומא / דאברהם נה מן טליא
מקבל מכיל קורבנד / מקבל מכיל פורשנד
ונפנא טליא בשלמא / ונהוה לאלפא דלא מנין
ומן בלעד שמך אברהם / קורבנא לא נתקבל
הא אמרא תלא באילנא / סב אמרא ואסק חלפוהי

60 The building of the pyre was completed, and the affair came out into the open.

The child began to adjure, saying as follows :

«My father < > the pyre is built and completed;

where is the lamb, as you said, for here on the mountain there are no sheep?»

Abraham showed him the bonds, and Isaac folded his hands :

65 «I know, my father, that it is coming to me to be the lamb for the whole offering;

draw near, father, and bind me, tie tightly for me my bonds,

lest my limbs should shake, and there be a blemish in your sacrifice.

Sarah was wanting to see me when I was bound like a lamb,

and she would have wept beside me with laments and by her tears I would have received comfort.

70 O my mother Sarah, I wish I could see you, and then be sacrificed!»

Abraham greatly rejoiced at what he heard from the child,

for he imagined in his mind that he would be offering up supplication

<e.g. to God with cries of grief> to deliver him from the knife.

So Abraham bound his son, carried him and placed him on the pyre;

75 he raised his eyes up to heaven and cried out «Bless, O Lord».

He stretched out his hand for his knife <and it reached his dear son's neck>

when all of a sudden the heaven was opened and the Lord's right hand overshadowed,

as a voice came from on high : «Abraham, hold back from the child;

your offering is accepted from this moment, your discernment accepted likewise,

80 and the child shall return in safety and become (father) to thousands without number;

and without mention of your name, Abraham, an offering shall not be accepted.

Look, a lamb is hanging on the tree, take the lamb and offer it up in his place».

- 65-70** *I know, my father ...* : a speech of willing acceptance by Isaac at this point is also to be found in Soghitha st. 35 and in Jacob of Serugh IV, pp. 91-3; see also Introduction III(b)(6).
- 66-7** *tie tightly ... shake ... blemish* : for parallels in Jewish tradition and in Romanos see Introduction IV(c)(2) and IV(e)(4).
- 68** Sarah is also mentioned at this point by Isaac in Soghitha st. 27, 33.
- 75** *Bless Lord* : the invocation is found elsewhere only in Amphilochius 222 (text) = 203 (tr.) : «he bound the boy ... he spoke and said while he looked upwards : 'Lord, look and see'».
- 77** *right hand overshadowed* : the phraseology is taken from Ps. 138:8 (cp also Memra I 176), but the actual appearance of the divine hand here will have been suggested by depictions of the Sacrifice of Isaac with the hand of God appearing out of the sky, such as we find in the Dura Synagogue, the Beth Alpha mosaic¹⁰⁶, on many Christian sarcophagi and elsewhere; on the hand in this scene see J. GUTTMANN, *The Sacrifice of Isaac : variations on a theme in early Jewish and Christian art*, in D. AHRENS (ed.), *Thiasos tōn Mousōn : Festschrift für J. Fink*, Köln/Wien 1984, pp. 115-22, and in general M. KIRIGIN, *La mano divina nell'iconografia cristiana*, Rome 1976, pp. 53, 110-17. Note also Ps. Chrysostom, PG 56, 552 παραχρῆμα φέρεται οὐρανόθεν ἐλέου φωνῆ, καθάπερ χεῖρ τὴν χεῖρα κωλύουσα.

¹⁰⁵ Jacob of Serugh IV, p. 94, however, deduces from Isaac's ability to carry the wood that he was not mere small child.

¹⁰⁶ M. BREGMAN, *The depiction of the ram in the Aqedah mosaic at Beth Alpha* [in Hebrew], in *Tarbiz*, 51 (1982), p. 306-9, has plausibly argued that the mosaicist may have used a Christian model (Y. ZAKOVITCH's rejoinder in *Tarbiz*, 52 (1982), p. 143-4 does not seem convincing).

78 *voice* : so Anon.Hom. 43, against the biblical text («the angel of the Lord»); see the commentary to Memra I 107 and Introduction III(b)(7) and IV(a)(8).

hold back (nah): the verb (which occurs again in line 132) is otherwise unattested in Syriac; it is evidently cognate to Arabic *nahnaha*, *nahā* «restrain». For other verbs used in this context see on Memra I 107, 108.

79 *your offering ...* : taken from Memra I 114.

your discernment : the manuscript has *purqānāk*, «your salvation», evidently a corruption of *puršānāk*, «your discernment», found in Memra I 114. The same confusion is found in the manuscript tradition of Soghitha 54 (KIRSCHNER's text should read *purqānā*; B.L. Add. 12147 and 14506 read *puršānā*).

81 *without mention of your name* : based on Memra I 105 (see the commentary there).

82 *lamb ... hanging ... tree* : for the Christianized phraseology see Introduction IV(a)(5).

The Binding of Isaac in Jewish Palestinian Aramaic and Syriac Liturgical Poetry

Select bibliography

Texts:

S. Brock, "Two Syriac Verse Homilies on the Binding of Isaac", *Le Muséon* 99 (1986): 119-120.

J. Yahalom and M. Sokoloff, *Jewish Palestinian Aramaic Poetry from Late Antiquity, Critical Edition with Introduction and Commentary* (Jerusalem, 1999), 126-127 (Hebrew).

Secondary literature:

W. van Bakkum, "The Aqedah and Its Interpretation in Midrash and Piyyut," in *The Sacrifice of Isaac: The Aqedah (Genesis 22) and Its Interpretations* (ed. E. Noort and E.J.C. Tigchelaar; Leiden: Brill, 2002).

M. Florentin, "Embedded Midrashim in Samaritan Piyyutim," *Jewish Quarterly Review* 96 (2006): 527-41.

R. Hayword, "The Present State of Research into the Targumic Account of the Sacrifice of Isaac," *Journal of Jewish Studies* (1981): 127-50.

E. Kessler, *Bound By the Bible: Jews, Christians, and the Sacrifice of Isaac* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

O. Münz-Manor, "Liturgical Poetry in the Late Antique Near East—A Comparative Approach," *Journal of Ancient Judaism* 1/3 (2010): 336-361.